

УДК 821.161.2—2.09

Ніна Козачук

**АНТИКОЛОНІАЛЬНІ МОТИВИ У П'ЄСАХ «ВОЄННА ЛЮБОВ»
ОЛЕСЯ БАБІЯ ТА «ДВІ СИЛИ» ФРАНЦА КОКОВСЬКОГО**

У статті досліджуються антиколоніальні мотиви у п'єсах, написаних письменниками Галичини між Першою та Другою світовими війнами. Саме тому для аналізу під цим кутом зору обрані п'єси представників стрілецького покоління — «Военна любов» Олеся Бабія та «Дві сили» Франца Коківського.

Ключові слова: колоніалізм, постколоніальна критика, колоніальний дискурс, драматургія.

В статье исследуются антиколониальные мотивы в пьесах, написанных писателями Галиции между Первой и Второй мировыми войнами. Именно поэтому для анализа с этой точки зрения избраны пьесы представителей стрелцкого поколения — «Военная любовь» Олеся Бабия и «Две силы» Франца Коківського.

Ключевые слова: колониализм, постколониальная критика, колониальный дискурс, драматургия.

This article investigates anti-colonial motifs in the plays, written between the First and the Second World Wars «Military Love» by Oles Babiy and «Two Forces» by Franz Kokovskiy. That is why representatives Infantry generation plays — «Military Love» Oles Babiy and «Two Forces» Franz Kokovskiy — are elected for the analysis from this perspective.

Key words: colonialism, postcolonial criticism, colonial discourse, drama.

П'єси «Военна любов» (1921) О. Бабія та «Дві сили» (1937) Ф. Коківського довгий час були заховані у спецфондах Львівської наукової бібліотеки імені В. Стефаника НАН України. Тому творчість цих драматургів все ще є не дослідженою, за винятком згадувань у зарубіжних енциклопедіях та довідниках, підготовлених Василем Габором. Саме тому є резон дослідити особливості творчих надбань цих письменників, використовуючи актуальну в сучасному літературознавстві методіку постколоніальної критики. Отже, **метою** цього дослідження є аналіз антиколоніальних мотивів, розгорнутих у творах драматургів Галичини.

Актуальність дослідження викликана не лише потребою заглибитися у творчість галицьких митців, які плідно працювали в українській драматургії міжвоєнного двадцятиліття, але й необхідністю апробації значущості генеральних мотивів п'єс О. Бабія та Ф. Коківського, які мають глибокий сенс у сучасності, коли українське суспільство переживає підйом патріотизму та спротив колоніальним традиціям і ментальності.

Короткі відомості про Олеся Бабія вміщені у статтях у довідкових виданнях Б. Волинського та В. Габора. Щодо постаті Франца Коковського аналогічні лаконічні відомості подають М. Ониськів, М. Нечитайлюк, П. Гуцал, Я. Мазурак, Б. Пиндус. Про обох письменників можна знайти інформацію в «Енциклопедії українознавства». Якщо творчість Ф. Коковського навіть не згадана в дисертації З. Родчин «Західноукраїнська драматургія 20–30-х років ХХ століття: поетика жанру», то про комедію О. Бабія йдеться лише побіжно.

Об'єднують твори «Воєнна любов» і «Дві сили» відверті антиколоніальні настрої. Якщо особливості трактування антиколоніальних мотивів в *українській прозі* досліджуються інтенсивніше (такими літературознавцями, як В. Даниленко, Я. Поліщук, М. Шкандрій), то творчість *українських драматургів* не тільки потребує постколоніальної рецепції (хоч є зразки такого прочитання, наприклад, драми «Бояриня» Лесі Українки у статті О. Юрчук [14] та праці М. Шкандрія), але й ґрунтовніших підходів до цього аспекту ідейного змісту творів.

Ці п'єси написані авторами, які добре знали життя січових стрільців. Так, Ф. Коковський не тільки збирав документальні матеріали, спогади про історію січового стрілецтва, але й надрукував кілька оповідань про подвиги дітей у битвах січовиків проти більшовицько-денікінських армій і опублікував чимало статей на цю тему. Примірник його драми «Дві сили» зберігся у Львівській науковій бібліотеці імені В. Стефаника НАН України. Привертають увагу авторські виправлення тексту чорним чорнилом і напис на звороті титула: «Видання вицофане з обігу. Зміни зазначені чорнилом» [7] з підписом автора і без вказаної дати. Правки полягають у тому, що скрізь викреслено словосполучення «січові стрільці», а слово «стрілецтво» замінено на «військо». Найсерйознішою є переробка фінальної сцени.

Олесь Бабій був січовим стрільцем, який після стрілецького походу на Київ потрапив у польський полон, звідки втік. Був одним із старшин УГА, написав поему «Повстанці» (1956), драму «Олена Степанівна» (1966).

Прикметно, що символічний заголовок у п'єсі «Дві сили» Ф. Коковського антиципує зіткнення січових стрільців та армії Скоропадського як зовнішньоподієвий конфлікт п'єси. З іншого боку, постає і внутрішньопсихологічний конфлікт твору — між силою обов'язку та силою кохання, що виникає в душі головного героя сотника Загірського.

Аналогічними сценами розпочинаються обидві драми — сценами очікування приходу січовиків і діалогом матерів з доньками з приводу майбутніх подій і того, що буде з їхніми родинами. Якщо Олесь Бабій обмежується у п'єсі «Воєнна любов» топосом дії героїв, що має місце в Галичині 1919 року, то Франц Коковський переносить події на Правобережжя. Героїня драми «Дві сили» Ф. Коковського Тетяна пишається своїм батьком, котрий був «полковником гвардії його величества» [7, с. 4]. Не сприймаючи січових стрільців, вона оцінює їх так: «А хіба це військо? Хлопські банди, не військо» [7, с. 3]. А стара Добчинська називає їх «старшинами від гною та плуга» [7, с. 4]. Для неї справжнім військом є донські козаки, а також нове військо П. Скоропадського: «...формує наше давнє військо. Усі — кажуть — давні старшини з Петрограду, з Москви до нього горнутья. А сформує він те військо, закріпить дисципліну, тоді все притихне» [7, с. 5]. Старша й молодша Добчинські не випадково міркують і про союз Скоропадського з німцями, при цьому засуджуючи його. Попри деякі симпатії до гетьмана, уже далі у розмові з донькою Добчинська пророкує загибель самому Скоропадському, «коли б забагато міркував» [7, с. 5]. А втомлена зміною влади Тетяна називає цей час «опереткою різних рад і республік» [7, с. 5], при цьому маючи вельми радикальні погляди: «Ще кілька карних експедицій, ще трохи розстрілів, а все втишиться» [7, с. 3]. Як бачимо, нащадки польської шляхти виявляють свою повагу до сили московської, вважають справедливою її імперські зазіхання на панування в Україні.

Справжнім ворогом для українців виявляється шляхтянка Тетяна Добчинська, котра готує вишукану помсту для власних ворогів-українців. Саме українська земля виростила таку потвору, котра готова її знищити. Замість того, щоб увібрати усе краще з українського менталітету, вона, навчившись розуміти їх психологію, зокрема такі риси, як мрійливість, ліричність, наївність, прагне скористатися цим у своїх замірах. Для неї прояви агресії з боку імперії та її служителів цілком виправдані. Ризикуючи власним життям, Тетяна виявляє колоніальні інтенції, прагнучи довести свою вірність імперській за суттю радянській Росії. Залишається загадкою, куди поділась її вроджена польська національна свідомість чи недостатньо прищеплена матір'ю? Але крім польського чи сполонізованого прізвища, у тексті п'єси не звучить жодного натяку на національну приналежність Добчинських. Відомо лише прізвище нерідного брата Тетяни Борі Лапаєва, що алю-

зійно вказує на їх проросійську орієнтацію. Тому можна припустити, що пані Добчинська спочатку була заміжня за росіянином, а можливо, і походить із малоросійського стану.

Обережний слуга Жорж так само натякає у розмові з джурою на те, що прийде військо Скоропадського і наведе порядок, при цьому вдаючись до такої алегорії: «Знаєш, як найкраще побороти собак? Пустити одну на одну, нехай гризуться. А там, як вони натомляться, прийде псар і заведе лад» [7, с. 24]. Важко передбачити, на чий стороні слуга і кого він має на увазі під третьою силою, яка має вирішити усі проблеми. Саме слуга допомагає розкрити суть господарів. Уже його ім'я — Жорж — підказує, що це людина, яка вміє підлаштовуватися під владу й систему. Він не висловлює відверто своїх поглядів, а тільки радить пустити стрільців, бо за військовим законом вони мають право зайняти будь-яке житло. У всій поведінці Жоржа підкреслюється його вміння триматися, як то належить. Контролюючи свою зовнішню поведінку, він постійно вибачається, вживає догідливі фрази «коли б мені вільно сказати своє...», «ясна панно» [7, с. 3]. Здатність персонажа до пристосуванства зафіксована автором і у ремарках: «кланяється низько», «згірдливо». Натомість ремарки, що характеризують панночку («віддуваючи губки», «перебиває»), імпліцитно передають її зверхність, розбещеність.

Ще більше виявляють Тетянину малоросійську сутність її прямі висловлювання. Так, у діалозі з матір'ю вона заявляє: «Я бачу, що й на тобі відчутний той... «дух часу»! *Ти ще й готова захопити де червону плахту та обносити її по мітингах!*» [7, с. 4] (курсив мій. — Н. К.). Так вона протиставляє власну категоричність у неприйнятті січових стрільців та уміння матері змінювати власні вподобання з приходом нової влади, мімікрійно підлаштовуючись під її вимоги: хоча би в одязі підкреслити червоний колір.

П'ятнадцятилітня Льоля Керніцька з п'єси О. Бабія налякана повідомленнями з газет, а ще більше плітками. Для неї стрільці страшні: «Це ж ідуть гайдамаки, дич, варвари» [1, с. 3]. Вона давно зреклась свого походження, ненавидить українців і нагадування матері про батька-українця, котрий був сином шевця, її лише нервує: «Неправда, у мене пливе чиста шляхотська блакитна кров» [1, с. 4]. Для неї стрільці — це справжні монстри, які відрізають жінкам груди. Щасливою в цій ситуації почувається тільки служниця (не випадково вона має питому українське ім'я Параска, котре пани перехрестили

на Параня), яка бачить страх панночки і навмисне додає нових подробиць: «А як же? Вирізують! Але я українка. Ха, ха, ха! Слава Богу, я не боюся. Але вашим то виріжуть все, і груди, і все» [1, с. 4]. Матір не хоче сперечатися з донькою, тому підтакує їй, аби та не сердилась: «Ну, ну, ти моя, най буде, як хочеш; ти не є дочка українця, я сама не знаю, чия ти дочка... лиш успокійся» [1, 3]. Із цієї сатиричної фрази розуміємо легковажність молодого вдови, якій усього лише 32 роки, і, як видно з подальшого розвитку подій, вона здатна просто миттєво закохатися у першого-ліпшого стрільця.

Як бачимо, така зверхність до всього українського культивувалася не лише у сімейному вихованні, але й насаджувалась тогочасною пресою, отже, державою. Про це іронічно говорить пані Корніцька: «Е! Якби то все правда, що газети пишуть! От вчора газети писали, що українці вже розбиті, що розбіглись, що 100000 взято в полон. А українців ніколи не було 100000, і сьогодні вони б'ють наших, аж куриться» [1, 4].

Та дуже швидко героїні обох п'єс змінюють свої думки про січових стрільців. Ось як це описує О. Бабій:

Корніцька: Глянь до вікна! Які вони гарні... хлопці, як золото!

Льоля: Що? Українці гарні? Ах, справді... а я думала, що вони всі окривавлені, несуть на піках голови дітей. А як чудово співають! Ох, але я так боюся! Ой, ой, якби я могла, я б всіх поубивала! Чому я не хлопець? Ой, я умру, бігме умру — з ненависті і з жаху» [1, 4–5].

Як видно з цього діалогу, дуже різні, діаметрально протилежні думки охоплюють молоду панночку. З одного боку, вона визнає красу усусів, з іншого, — продовжує їх боятись і ненавидіти. Матір вирішує спитати грайливо і прямо у старшини Олекси Босого, хто ж такі січові стрільці, на що той відповідає з гумором: «Усусуси, то є дуже файні хлопці; добре п'ють, mocno б'ють, а ще міцніше дівчат люблять» [1, 5]. Коротка розмова зі старшиною остаточно змінює ставлення Льолі до нього. Дівчина не стримується і просто перед матір'ю виказує свою закоханість: «Ні, він зовсім не страшний! Подумайте! Гайдамака, а які у него чудні уста, очі... Мамо! Ті уста!» [1, 7].

У наступній розмові зі старшиною виявляється, що ненависть до українців виховувалася у польській гімназії, саме там учителька пояснювала панночкам, що спілкуватися з ворогом — це національна зрада. Ці слова легко розвінчує Олекса Босий: «Ех, дурні шовіністичні гуски ті учительки. А я вам кажу, що життя не слухає приказів учи-

тельок-патріоток. Народи можуть ще десять літ боротись, а молодіж буде любитись. Польки з українцями і на відворот, а як же! Любов вища патріотичних параграфів, вона не повинується приказам дипломатів. Уста ляшки так само солодкі, як уста українки, а як же!» [1, 8].

Старшина виявляється справжнім Дон Жуаном, він не розгубився, зустрічаючись одразу з матір'ю та донькою. Але щастя його було недовгим, того ж дня військо виступає у бій, і два побачення на один вечір так і не відбулися.

Складнішими є перипетії драми «Дві сили». Тут молода панночка та її мати відверто ігнорують бажання сотника познайомитися, посилаючись на хворобу старої господині. Натомість сотник одразу закохується у Тетяну, так що підлеглі поза очі кепкують: «Просто ніби грім вдарив у нього! Від першого погляду хлоп утонув по самі вуха!» [7, с. 10]. Якщо чатовий Луценко до всього ставиться з підозрою, не втрачає пильності, то сотника легко обманює Тетяна. Підозрілого «купця», який агітував за «добровольческу армію» та закидав на московський лад, як про це доповіли стрільці, сотник відпускає, бо про це попросила Тетяна. Загірський віддає дівчині лист, повіривши у її гру. Тетяна спочатку несміло, а далі все впевненіше грає невинну дівчину, котра готова дати прочитати листа сотнику. Це його переконує в тому, що нічого таємного там нема. А обіцяна винагорода — провести разом ніч — зовсім відводить усі підозри від Тетяни. Навіть та інформація про зведеного брата Бориса, який раніше «у донців сотнею командував» [7, с. 22], а тепер служить як доброволець у Скоропадського, яку отримує з різних джерел (зокрема, від слуги Жоржа), сотника не насторожила. Зв'язкова Оріся розкриває очі сотнику на правду, розшифровує лист і просить далі вдавати закоханого. Саме вона протиставляється образу Тетяни. Будучи відверто української орієнтації у своїх поглядах, Оріся вміє відстоювати своє призначення патріотки: «Я слаба жінка, а втім, у нас таких жінок немає. Ми, українські жінки, вміємо боротись за Батьківщину, такі речі — лишаємо вам» [7, с. 27].

За логікою подій, змальованих у п'єсі «Дві сили», за розвитком характерів героїнь твору відкривається сутність антиколоніальної боротьби, яку ведуть січові стрільці, відстоюючи право українців на власне життя у своїй державі. Тому проста жінка, яка служить у лавах січових стрільців, готова відверто боротись за долю власної землі, у той час як життя панночок позбавлене високої мети. Ось чому Тетяна до останньої хвилини грає роль закоханої і невинної, аж доки не чує,

що почався бій, і слова Жоржа про прихід Борі стають поштовхом для розправи з ворогом. Тоді вона цілиться в сотника, але куля Орісі її випереджає.

Як бачимо, Олесь Бабій протиставляє характери двох сильних жінок — зв'язкової стрільців Орісі та панночки Тетяни, — які мали стосунки із сотником Загірським, але стояли по різні сторони барикад. Якщо Оріся змогла пересилити своє кохання і порвати стосунки зі стрільцем, а в потрібний момент порятувати сотника, то Тетяна виявляє свої авантюрні риси, лише вдаючи кохання, щоб знешкодити ворога. Оскільки у п'єсі не розкрито те, хто ж стояв і керував діями дівчини, можна припустити, що це її власна помста, на яку відважилася молода панночка не стільки від одноманітності життя, скільки від бажання побороти в собі комплекс української меншовартості. Дівчина хоче прославитись як вірнопіддана імперії, задовольняючись її владою над Україною і посутньо не розбираючись, яка то імперія — радянська чи польська.

Отже, обидва письменники показують січових стрільців як національно свідомих людей, які мають певні слабкості, але керуються великою ідеєю боротьби за власну державу. Письменники симпатизують цим героям, і показують, наскільки важко їм переломити колоніальний синдром у власному суспільстві, завоювати авторитет борців, за яким б слідували байдужі. Крім того, Ф. Коковський змальовує жінку-воїна, яка виявляється прозрілішою за чоловіків. Письменники не тільки художньо інтерпретують потребу національного визволення, але й вдаються до опозиції російському колоніальному дискурсу.

Таким чином, як показує аналіз двох п'єс, перспективним є вивчення антиколоніальних мотивів та аспектів, які постають в українській драматургії, особливо ж в західноукраїнській драмі 20–30-х років ХХ століття, як і в еміграційній драмі, в якій письменники мали можливість відкрито висловлювати свої думки. Бо, за слушною думкою Мирослава Шкандрія, «...в Західній Україні такої відвертої заборони не було, бо Австро-Угорська імперія підтримувала кволий варіант українського руху як противагу польському впливу» [13, с. 53].

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабій О. Воєнна любов: Драма на 1 дію / Олесь Бабій. — Львів: Русалка, 1921. — 16 с. (Театральна б-ка «Русалки», 1921. — Вип. V.)

2. Бабій Олесь // Енциклопедія українознавства: Словникова частина / Голов. ред. В. Кубійович. Репринт. відтворення. — Л., 1992. — Т. 1: Перевидання в Україні. — С. 79.
3. Волинський Б. Бабій Олесь // Тернопільський енциклопедичний словник: у 4 т. / редкол.: Г. Яворський та ін. — Тернопіль: Видавничо-поліграфічний комбінат «Збруч», 2004–2010. — Т. 1–4 — Т. 1: А-Й. — 2004. — С. 61.
4. Габор В. Бабій Олесь / Василь Габор // Українська журналістика в іменах. — Львів: Видавництво Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника, 1995. — Вип. 2. — С. 13–15.
5. Гуцал П., Мазурак Я., Пиндус Б. Коковський Франц Михайлович // Тернопільський енциклопедичний словник : у 4 т. / редкол.: Г. Яворський та ін. — Тернопіль: Збруч, 2005. — Т. 2: К-О. — С. 706.
6. Жулинський М. Бабій Олесь / М. Г. Жулинський // Українська літературна енциклопедія: у 5 т. — К.: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1988. — Т. 1. — С. 105.
7. Коковський Ф. Дві сили: Драма на 2 дії / Франц Коковський. — Львів: Видавець Іван Тиктор, 1937. — 32 с.
8. Коковський Франц [Біогр. довідка] // Енциклопедія українознавства / За ред. В. Кубійовича. — Львів, 1994. — Т. 3. — С. 1073.
9. Нечиталюк М. Коковський Франц Михайлович / М. Ф. Нечиталюк // Українська літературна енциклопедія: У 5 т. — К.: «Українська енциклопедія імені М. П. Бажана», 1990. — Т. 2. — С. 524.
10. Ониськів М. Франц Коковський: [Біогр. довідка] // Тернопіль: Тернопільщина літературна. — Дод. № 4. — Тернопіль, 1992. — Вип. 2. Ч. 1. — С. 24.
11. Родчин З. Я. Західноукраїнська драматургія 20-х — 30-х років ХХ століття: поетика жанру: дис. ... канд. філол. наук / З. Я. Родчин. — Івано-Франківськ, 2011. — 214 с.
12. Франц Коковський: [Корот. біогр.] // Молода муза: Альманах західноукраїнської поезії початку ХХ ст. — К.: Молодь, 1989. — С. 254.
13. Шкандрій М. В обіймах імперії : російська і українська літератури новітньої доби / Мирослав Шкандрій. — К.: Факт, 2004. — 496 с.
14. Юрчук О. Антиколоніалізм у творчості Лесі Українки (за драматичною поемою «Бояриня») / Олена Юрчук // Вісник Житомирського державного університету, 2011. — Випуск 55. Філологічні науки. — С. 163–166.

Стаття надійшла до редакції 27 лютого 2015 р.